

Čejka, Mirek

Cesta k rekonstrukci nostratického slovníku a gramatiky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1979, vol. 28, iss. A27, pp. [35]-43

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100279>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MIREK ČEJKA

CESTA K REKONSTRUKCI NOSTRATICKÉHO SLOVNÍKU A GRAMATIKY

Druhý díl nostratického slovníku V. M. Illič-Svityče¹ se v jistých směrech liší od dílu prvního. I. díl vyšel r. 1971 a kromě několika oddílů v úvodu, jež byly sestaveny členy redakce, obsahoval převážně text připravený v čistopise autorem samým ještě před jeho náhlým úmrtím. Redakce připojila k autorovu I. dílu slovníku pouze nezbytné vysvětlivky pod čarou a doplnila zejména bibliografické údaje o novější literatuře oboru. Do textu slovníkové části byly vsunuty některé nové jazykové doklady a rekonstrukce, k nimž se dospělo až po dokončení rukopisu I. dílu slovníku v r. 1966. Tento svazek měl celkem 370 stran. (Podrobně jsme o něm referovali s jubilem v našem sborníku a ve Slově a slovesnosti již dříve.²) Druhý díl překvapuje především daleko menším rozsahem, než jsme čekali. První díl obsahoval 245 etymologických hesel na 197 stranách od písmene *b* do písmene *K*, na II. díl tedy zbývala hesla od písmene *l* do písmene *ž*; očekávali jsme proto přinejmenším stejný rozsah slovníku jako v I. díle. Druhý díl obsahuje však pouze 108 hesel na 98 stranách. Tato disproporce byla způsobena rozhodnutím redakce zařadit do II. dílu pouze ta hesla, která byla připravena autorem alespoň v konceptu. Jak je vidět, V. M. Illič-Svityč stačil zpracovat pouze hesla začínající na konsonanty *l*-ové, *m*-ové a *n*-ové, z nichž 25 zpracoval v čistopise, kdežto 65 hesel se dochovalo v autorově kartotéce jen v konceptu. Celý zbytek (od písmene *p* po písmeno *ž*) obsahuje pouze 18 hesel, která byla autorem sestavena ještě před započítáním práce na I. dílu slovníku a měla mu asi jen poskytnout jistou představu o formě etymologického hesla a o pravděpodobném celkovém rozsahu slovníku. Pokud by vydavatelé Illičova-Svityčova díla chtěli zachovat naprostou autentičnost autorova textu, museli by vydat II. díl slovníku jako

---

¹ V. M. Illič-Svityč, *Opyt sravnenija nostratičeskix jazykov (semitoxamitskij, kartvel'skij, indoevropejskij, ural'skij, dravidijskij, altajskij)*. *Sravnitel'nyj slovar' (l—ž)*. Ukazatel'. Red. V. A. Dybo. Moskva (Nauka) 1976. 166 s.

² A. Lamprecht—M. Čejka, *Zamyšlení nad příbuzností jazykových rodin a nad slovníkem nostratických jazyků Illič-Svityče*. Sborník prací fil. fak. Brno, A 22/23, 1974/1975, s. 221—234. A. Lamprecht—M. Čejka, *Indoevropské jazyky a nostratická teorie V. M. Illič-Svityče*. SaS 36, 1975, s. 62—69.

nedokončené a metodologicky nevyvážené torzo. Pokud by chtěli dosáhnout i v II. díle onoho bohatství a úplnosti materiálu a rekonstrukcí, jaké vidíme v díle I., museli by zpracovat velký počet hesel sami a byli by pak nuceni vydat II. díl jako kolektivní práci. Redakce slovníku zvolila kompromisní řešení: do II. dílu zařadila jen hesla Illičova-Svityčova, ale ta doplnila a zpracovala do konečné čistopisné podoby na základě nejnovějších materiálových poznatků a rekonstrukcí tak, aby II. díl byl skutečně pokračováním dílu I. K tomuto postupu ji vedl ohled na rostoucí zájem o nostratickou hypotézu a snaha dát badatelům do rukou co nejrychleji všechny hotové části slovníku, aby nebyl brzděn pokrok v této nové oblasti komparatistiky. Aby byl celý slovník prakticky co nejlépe použitelný, byly připojeny na konec II. dílu tři rejstříky: 1) seznam nostratických etymologických rekonstrukcí, 2) sémantický rejstřík ruský a anglický, 3) rejstřík kořenů šesti jazykových rodin, které tvoří nostratickou velkorodinu.

Aby mohl být realizován celý autorův původní záměr, bude třeba v budoucnu zpracovat, doplnit a vydat nejen zbývající heslový materiál etymologického slovníku, nýbrž v neposlední řadě sestavit i srovnávací fonologii a gramatiku nostratických jazyků. Že se s realizací tohoto záměru zřejmě počítá, svědčí například odkazy na budoucí III. díl slovníku (srov. například hesla č. 282, 284, 285, 289, 314, 333, 345). Dva díly nostratického etymologického slovníku tvoří nicméně uzavřený celek, o němž bude užitečné uvést několik souhrnných údajů.

Z celkového počtu 353 nostratických etymologických rekonstrukcí se jednotlivě rekonstruované tvary reflektují v různém počtu jazykových rodin, jak ukazuje tabulka 1.

Tabulka 1

Počet hesel	Počet jazykových rodin					Σ
	2 rodiny	3 rodiny	4 rodiny	5 rodin	6 rodin	
absolutní hodnoty	141	106	66	27	13	353
hodnoty v procentech	39,9 %	30,0 %	18,7 %	7,7 %	3,7 %	100 %

Shody procházející čtyřmi a více jazykovými rodinami tvoří 30,1 % případů. Shody procházející třemi a více jazykovými rodinami tvoří 60,1 % případů. Ze všech 353 hesel se ve slovníku výslovně označuje 62 rekonstrukcí (tj. 17,6 % případů) jako nezcela definitivních a jistých, a to buď proto, že nebylo možno z různých důvodů provést fonologickou rekonstrukci v úplnosti a důsledně, nebo proto, že dokladů reflektujících danou předpokládanou podobu slova na nostratické úrovni je v jednotlivých nostratických jazycích a dialektech příliš málo na to, aby bylo možno genetickou souvislost

považovat za zcela přesvědčivou. Tyto nezcela úplně a jisté rekonstrukce se v převážné většině týkají případů shod ve dvou nostratických jazykových rodinách. Počet etymologických shod u všech dvojic ze šesti rodin nostratických jazyků sumárně zachycuje diagram:

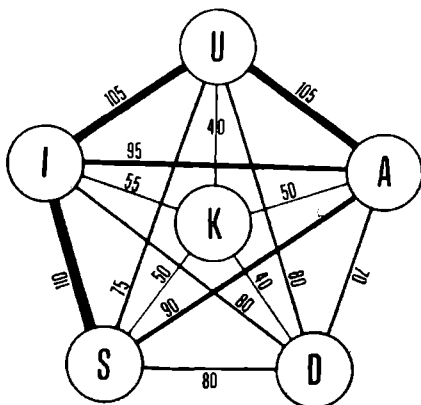

Diagram do jisté míry koriguje analogické údaje o poměru mezi jednotlivými nostratickými jazykovými rodinami, jež byly uvedeny ve zmíněném článku A. Lamprechta a M. Čejky.³ Informace o fonologické stránce nostratických rekonstrukcí, jak byly uvedeny v citované stati, platí ovšem v plném rozsahu, neboť se opírají především o podrobné tabulky hláskových korespondencí, jež jsou součástí úvodního oddílu v I. svazku posuzovaného díla.

Ve zmíněném článku jsme věnovali jen velmi málo pozornosti sémantické stránce slovníku. Jelikož dnes již považujeme slovníkovou část v podstatě za dokončenou, pokusili jsme se prověřit, jak autor pracoval s významem lexikálních jednotek, na nichž budoval svou hypotézu. Chtěli bychom zde informovat o některých výsledcích, jež slovník přináší v oblasti rekonstrukce sémantiky nostratického prajazyka. Chce-li etymolog dospět k hypotetickým lexikálním jednotkám prajazyka, nestačí, aby na základě dochovaných lexikálních jednotek předpokládané příbuzných jazyků a s pomocí lingvistické teorie a metody rekonstrukce vytvářel hypotézy o pravděpodobném vývoji formy lexikálních jednotek z předpokládaného prajazyka (jakož i hypotézy o jiných historických procesech, jež mohly s tímto vývojem interferovat), nýbrž musí současně vytvářet i hypotézy o vývoji jejich významu a funkce. Obecně je třeba konstatovat, že Illič-Svityč postupoval nesmírně seriózně a obezřetně nejen v oblasti formy slov, nýbrž i v oblasti jejich významu. Snažil se vždy hledat v jazykovém materiálu srovnávaných nostratických jazyků sémantický invariant a na jeho základě vytvořit hypotézu o východiskovém významu předpokládané rekonstruované výchozí formy. Tyto východiskové významy bývají pochopitelně elemen-

³ Lamprecht—Čejka, *Zamyšlení nad příbuzností...*, s. 231—233.

tárnější a konkrétnější než významy lexikálních jednotek nostratických jazyků v mladších, zejména pak recentních stadiích vývoje. Aby mohl k takovému elementárnímu východiskovému významu dospět, musel zpravidla předpokládat větší nebo menší počet sémantických vývojových posunů. Zjistili jsme, že v žádném případě nepředpokládal takové historické sémantické změny, které by se vymykaly z rámce dobře známých a univerzálních vývojových postupů. Nejčastěji předpokládá rozmanité významové specifikace a diferenciacie významu v různých jazykových rodinách. (Například u rekonstruovaného slova **lip'a* se na nostratické úrovni předpokládá východiskový význam „lepkavý“; ten se dochoval v ide. a altaj., kdežto v semit., drávid. a části ide. šel vývoj k významu „mazat tukem“, naproti tomu v kartv. a části altaj. k významu „mazlavý, bláto“.) U jiných lexikálních jednotek se naopak předpokládá generalizace významů původně specifitějších a konkrétnějších. (Například u rekonstruované formy *buHi se vychází z konkrétní sémantiky „vyrůst, vzniknout“ jako z východiska pro generalizovaný význam „stát se, být“, dochovaný v ide. a altaj.; naproti tomu se v ural. předpokládá vývoj opačný ke specifitějšímu rezultativnímu významu „rostlina, strom“. Podobně se u nostratické formy *LubA předpokládá konkrétnější význam „žít“, který se v ide. rozšířil a přenesl na další oblasti pocitů do významu „silně si přát, prahnout po něčem, milovat“.) Domnívá-li se autor slovníku, že vývoj významu některé lexikální jednotky šel poněkud složitějšími a výlučnějšími cestami, dokumentuje vždycky obvyklost, právděpodobnost nebo aspoň možnost takového postupu z historicky doložených fází vývoje některých jazyků nostratické velkorodiny. (Ukazuje-li se například, že východiskový význam formy *čela byl na nostratické úrovni „skákat“, přičemž drávid. ekvivalenty mají význam „pramen, vodopád, peřeje“, připomíná se, že i angl. subst. *spring* „pramen“ má za své východisko sloveso *springan „skákat“ nebo že ukrajinské subst. *skoki* „vodopád, peřeje“ je odvozeno od dějového subst. *skokъ a znamená tedy „místo, kde voda skáče“.)

Bereme-li v úvahu mimořádně velkou časovou hloubku, s níž nutně musíme počítat při rekonstrukci forem a významu lexikálních jednotek na nostratické úrovni, nebudeme jistě očekávat, že by se u nich dala provést nějaká jednoznačná slovnědruhovú klasifikace. Takový požadavek by znamenal anachronické přenášení našich představ o struktuře slovnědruhových kategorií do období, v nichž taková struktura mohla mít jen rudimentární podobu nebo přinejmenším se mohla od rozčlenění slovní zásoby na slovní druhy, jak je známe z pozdějších stadií ve vývoji jazyků, dosti podstatně lišit. Pokusíme-li se přesto roztrdit v tabulce 2 rekonstruovaný nostratický slovník, upustíme od kategorií slovnědruhových a vymežeme intuitivně několik širších kategorií lexikálně sémantických a gramaticky funkčních, jak se při studiu slovníku Illiče-Svityče samy nabízejí. (Poznamenejme, že ani autor slovníku nepřítahuje rekonstruovaným nostratickým lexikálním jednotkám nějakou slovnědruhovú charakteristiku; právě naopak zdůrazňuje při jejich významové charakteristice jejich neurčitý slovnědruhovú status; srov. například formu *qura, která je na nostratické

úrovni významově charakterizována jako „ostří, řezat“. Pokud autor označuje některé gramatické a slovtvorné elementy jako jmenné, adjektivní nebo slovesné, má zřejmě na mysli jejich funkci v pozdějších fázích vývoje nostratických jazyků.)

Přesvědčivé etymologické rekonstrukce předpokládaných původních lexikálních jednotek s předmětným a dějovým významem jsou nesporně velmi silnými argumenty podpiřajícími nostratickou hypotézu V. M. Illiče-Svityče. Podle našeho názoru však nejsilnějšími argumenty Illičova-Svityčova slovníku — vedle systému prokazatelných fonologických korespondencí — jsou v tomto ohledu právě hesla z okruhů uvedených v tabulce pod čísly 16—22. Je-li u všech lexikálních jednotek z okruhů 1—15 možno ve větší nebo menší míře aspoň hypoteticky připustit různé formy přejímání a interference, u posledních sedmi okruhů je to téměř naprosto vyloučeno. Jde totiž o abstraktní a metajazykové jednotky, které často postrádají i formální samostatnost slov; jejich užívání je do nejvyšší míry automatizováno a uživatelé si jejich přítom-

Tabulka 2

Č.	Kategorie	Počet lex. jedn.	Poznámka
1.	Děje a činnosti	109	
2.	Smyslové vnímání	7	
3.	Tělesné stavy	9	
4.	Mentální stavy	15	
5.	Ostatní stavy a situace	12	
6.	Stálé kvality předmětů a jevů	30	
7.	Kvantita	4	
8.	Prostorové vztahy	12	
9.	Časové vztahy	4	
10.	Přirodní jevy a předměty*	37	*kromě 11 a 12
11.	Rostliny a jejich části	12	
12.	Živočichové a jejich části	22	
13.	Části (lidského) těla	24	
14.	Člověk, rodina, společnost*	13	*pouze výraz pro „tlupa“
15.	Nástroje*, výrobky**, potřeby***	4	*„ostří, nůž“; **„nádobá“ a „koš“; ***„potrava“
16.	Zájmena a zájmenné afixy	10	
17.	Gramatické formanty jmenné*	8*	*z toho 1 adjektivní
18.	Gramatické formanty slovesné	3	
19.	Slovtvorné afixy jmenné*	7*	*z toho 2 adjektivní
20.	Slovtvorné afixy slovesné	2	
21.	Formanty široce vztahové (deverb. a denomin.)	3	
22.	Částice negativní a intenzifikační	6	

nost v jazyce zpravidla ani neuvědomují. Tím významnější, ale i pochopitelná je jejich houževnatost, s níž přetrvávají v příbuzných jazycích, byť v různých proměnách, po neobyčejně dlouhou dobu. S tím zřejmě souvisí okolnost, že tyto významově chudé, abstraktní a často jen formální elementy přecházejí z prajazyka do většiny mladších útvarů vzniklých jako diferenciací. V této spojitosti je namístě opakovat formulaci z citovaného článku A. Lamprechta a M. Čejky: „Okruh rekonstruovaných morfologických prvků tvoří dost významný fragment morfologického systému a jeho jednorázové přejetí by bylo precedentem, který nemá obdoby v dějinách jazyků.“⁴

Pronominální, gramatické a slovtvorné elementy jsou ve slovníku zpracovány ve velmi podrobných heslech, jež mají rozsah malých etymologických statí. Některé z nich jsou pro indoevropeistu velmi zajímavé. Všimněme si proto hlavních závěrů několika z nich, pokud byly publikovány v II. díle nostratického slovníku. Z pronominálních elementů se zde v první řadě vyskytnou osobní zájmena 1. osoby **mi* (1. sg.) a **mä* (1. pl. inkluzivní). Illič-Svityč se domnívá, že pocházejí ze společného kořenného východiště **m-* a že je pro rané nostratické období možno inkluzivní formu **mä* považovat za bezpříznakovou plurálovou formu k zájmenu 1. sg. **mi*; příznakovým tvarem 1. pl. by byla forma exkluzivní, jež měla samostatný pronominální kořen (**nA*). Nostratické zájmeno 1. sg. se dochovalo v jazycích kartv., ide., ural. a altaj; v semit. byla podobně jako v drávid. forma **mi* nahrazena jinými formami, nicméně i zde po ní zůstaly jisté stopy. Ve všech rodinách, v nichž se zachovalo toto nostr. zájmeno 1. sg., se reflektoval zároveň i jeho casus obliquus ve staré podobě **mi-nA* (srov. slovan. gen. **me-ne*). V nostr. období se používalo tohoto zájmena i adverbálně jako ukazatele osoby, zájmeno si však uchovávalo přitom jistou samostatnost (v kartvel. je v proklizi, v ide. a ural. je v enklizi). V ural. a altaj. funguje i adnominálně jako ukazatel posesivity. Ide. podoba tohoto zájmena (**me*) byla vytlačena z funkce nominativu formou **heġ-Hom* (původně emfatickou?). Je rovněž zajímavé, že ve třech nostratických rodinách existují emfatické periferní varianty **mi* s proklitickým ukazovacím zájmenem **ʔe*, a to v ide. **h'e-me* (srov. řec. *eme-*); ural. **E-mi* (srov. maďar. *én*), altaj. **E-bi* (srov. čuvaš. *epě*). Na nostratické úrovni bylo zájmeno 1. pl. inkl. **mä* „my s vámi“ v kontrastu s 1. pl. exkl. **nA* „my bez vás“. Starý inkluzivní význam se dochoval v semit. jazycích a dá se rekonstruovat v kartvel. jazycích. V ide. tento protiklad zanikl a **mä* se stalo původním ide. nominativem zájmena 1. pl., zájmenný základ **nA* pak fungoval ve tvarech nepřímých pádů. Tento starší ide. stav je dochován jen v arménštině a baltoslovanských jazycích — srov. slovan. nom. 1. pl. *my* (vokál podle *vy*) s nepřímými pády ze základu *na-*. V altaj. a drávid. byl nostratický systém inkluzivních a exkluzivních zájmen přebudován v důsledku proniknutí nových forem odvozených od 1. sg. do 1. pl. V ural. protiklad inkluzivnosti × exkluzivnosti zanikl a nostratické **mä* bylo zobecněno pro 1. pl.

⁴ Lamprecht—Čejka, *Zamyšlení nad příbuzností...*, s. 228.

Z dalších rekonstruovaných nostratických zájmen je zajímavé demonstrativum širokého významu *NA (nejpravděpodobněji *nä/ñä*), dochované v semit., kartv., ide., ural., altaj. Vývoj jeho funkce jde ve většině nostratických jazyků takto: demonstrativum → osobní zájmeno 3. osoby (→ kartv. adverbální ukazatel subjektu 3. osoby). V ide. se reflektuje v jednoduché podobě ve stind. *nā-nā* „tak či onak“, řec. *nē* „skutečně“ (→ „právě tak“), lat. *nam* „tak, vždyť“, dále pak v podobě kombinované s proklitickým demonstrativem *ʔe nebo *ʔa ve stind. *ana* „tento“, lat. *enim* „skutečně“, litev. dial. *anás* „ten“, slovan. *onъ „ten, on“.

Ve II. díle slovníku se objevuje ještě jedno nostratické zájmeno, které se reflektuje v okrajových ide. skupinách (anatolské, keltské a tocharské). Je to tázací *mi, dobře dochované v ural., kartv., semit., altaj. Mělo původně vztah ke jménům patřícím do kategorie neživotných. Illič-Svityč vyslovuje domněnku, že toto staré „co?“ (jež je ve zmíněných ide. jazycích součástí různých tázacích zájmen a adverbíí) bylo skoro zcela nahrazeno v ide. odvozeninami nostr. *ko „kdo“, kdežto v drávid. a zčásti i altaj. na jeho místo se dostaly formy vzniklé z nostr. relativa *ja „jaký, který“ (jež je dochováno i ve slovan. zájmenu *jb, *ja, *je); naproti tomu předpokládá, že v kartv. a semit. toto *mi se rozšířilo i do funkce zájmena s významem „kdo“ a vytlačilo z ní původní nostr. *ko.

Na přechodu k sufixům byla nostratická částice *qa, u níž Illič-Svityč předpokládá všeobecně hromadný význam. Plně se rozvinula v původním adpronominálním užití v ural., kde se stala ukazatelem plurality zájmen 1. a 2. osoby pl. Její adnominální užití v drávid. jako sufix pl. substantiv je asi sekundární. V kartv. a ide. se už vyskytuje zřídka, zde hlavně v arménštině (zcela v ní vytlačila starý sufix plurálu *-s).

II. díl nostratického slovníku V. M. Illiče-Svityče obsahuje i dva pádové sufixy — **-n* a **-mA* — které spolu s nulovým koncovým morfem tvaru pro casus rectus tvoří jádro prostředků starobyklých pádových ukazatelů. Sufix **-n* charakterizoval nedi-ferencované nepřímé formy substantiva a zájmena, tj. formy závislé na jiném jméně. Už v nostratickém období se projevovala tendence užívat s tímto sufixem lokativních částic (*da, *ka) v postpozici, jak to vidíme v kartv. a ural. (možná je tomu tak i u maďar. dativu *-nak* a adessivu *-nál*). V této tendenci vidí autor slovníku východisko formování heteroklitických paradigmát v ide. a drávid. jazycích. Rozvoj rozvětvených jmenných paradigmát vedl k tomu, že ve východních nostratických jazycích (ural., drávid., altaj.) došlo ke specifikaci tvarů se sufixem **-n*: staly se zde převážně formou genitivu. V ide. a kartvel., kde se genitivní vztahy začaly vyjadřovat jinými sufixy (z nostr. **-ša*), uchoval se sufix **-n* pouze v reliktních paradigma-tech (např. v lat. *femur* — *fem-in-is* „stehno“, řec. *hēpar* — *hēp-a-t-os* < *jekw-n-t-os* „játra“ se sekundárním sufixem *-t*). Sufix **-mA* (tj. *ma/mä*) si uchoval svou funkci zčásti v ural., ale hlavně v drávid. a altaj., totiž funkci ukazatele příznakového přímého objektu; byl to prostředek, který zdůrazňoval protiklad objektu proti subjektu (s nulovým afixem), popřípadě speciálně zdůrazňoval objekt. Stará opozice objektu příznakového × bezpříznakového se v ural. a altaj. později změnila v opozici ob-

jektu určitého × neurčitého. U jazyků s opozicí jmenných kategorií životnosti × ne-životnosti (ide., drávid.) se sufix **-mA* dostal z funkce ukazatele příznakového objektu do funkce ukazatele objektu životného, neboť jen životná jména mohou být jak subjektem, tak i objektem, kdežto neživotná jsou objekty par excellence a nepotřebují, aby jejich objektová funkce byla zvláště zdůrazňována (srov. pozdější ide. acc. masc. a fem., např. lat. *lupu-m*, *fēmina-m*, slovan. **žen-q < -ā-m*).

Pro indoevropeisty je jistě zajímavá rekonstrukce jiného nostratického formantu **mA* (tj. *ma/mä*), jehož pozdější fáze se dochovaly ve všech šesti nostratických rodinách. Svůj starý nostratický status relačního elementu se široce vztahovým významem v konstrukcích se jmennou funkcí si zachoval v semit.; zde funguje postaru, a to někdy v prepozici, jindy v postpozici. V kartv. a většině semit. jazyků z něho vznikl prefix odvozených jmen, v ostatních nostratických jazycích substantivní sufix (srov. ide. typ **dhuH-mo-* „dým“ od kořene **dheuH-* „douti, dmychati“ a ide. heteroklitické deklinace na **mer/men*). Rovněž nostratický sufix adjektivní **-la*, jehož vývojové formy najdeme v kartv., ide., ural., altaj., není pro naši komparatistiku bez zajímavosti. Původně se podle názoru V. M. Illiče-Svityče užívalo tohoto formantu k tvoření deverbativních a denominativních adjektiv, neboť tato funkce je zachována všude. Srov. například slovan. participium *l-ové*⁵ a lat. adjektivní sufix *-il-* (*humus* „země“ → *humilis* „přízemní, nízký“); gruzín. *cer-il-* „napsaný“, megrej. *ma-čar-al* „pisatel“; fin. *vete-lä* „vodnatý, řídký“, mansij. *ūs-* „kráčet“ → *ūs-i-l* „krok“; turkotatar. **Kyry-* „kalit železo“ → **Kyry-l* „červený“, mongol. *tani-* „znát“ → *tani-l* „známý“. V důsledku substantivizace se tento formant stával v kartvel. a ural. jazycích i sufixem deminutivním a sufixem odvozených substantiv vůbec. V těchto sekundárních funkcích by se dal asi vystopovat i v jazycích semitských a drávidských.

Závěrem uvedme ještě nostratickou prohibitivní částici **mä*, která se kromě jazyků uralských dochovala rovněž ve všech nostratických rodinách. V kartv. a ide. u ní bylo provedeno emfatické dloužení a význam částice se rozšířil i na čistě negativní. V ide. se vyskytuje jen v několika skupinách jazyků — stind., armén., řec., albán., tochar. (srov. např. řecké prohibitivně negativní *mē*). V ural. bylo **mä* nahrazeno nostr. **?äla* (kategorický zápor), v ide. proběhl proces opačný.

Jště zbývá hodně práce, aby mohlo být dokončeno a vydáno Illičovo-Svityčovo velké životní dílo — *Opýt sravnenija nostratičeskiz jazykov*. Už jeho první dvojdílná část — *Sravnitel'nyj slovar'* — však ukazuje, že soudobá indoevropeistika, ugrofinistika, drávidologie a další komparatistické disciplíny zabývající se jazyky Starého světa budou muset od nyníška mít neustále na zřeteli nostratickou hypotézu, jak byla formulována současnými sovětskými komparatisty. Předpoklad jistých genetických vývojových souvislostí přinejmenším šesti velkých jazykových rodin vyvolá

⁵ Srov. F. Kopečný, *Slovanské perfekturnum* (Teze přednášky v JS dne 3. 6. 1971), Jazykovědné aktuality 8, 1971, č. 3–4, s. 33–34.

jistě mnoho kvasu ve všech těchto disciplínách, vyvolá jistě i mnoho kritických ohlasů, ale v každém případě bude pro světovou komparatistiku zdrojem mnoha podnětů, jak staré problémy řešit novým způsobem a jak odpovědět na výzvu, kterou dává historické jazykovědě hypotéza V. M. Illiče-Svityče. Slovník na mnoha místech ukazuje, že jisté dosavadní etymologické a vývojové hypotézy budou s Illičovými-Svityčovými rekonstrukcemi těžko slučitelné. (V oblasti indoevropské etymologie se autor velmi často neztotožňuje například s názory J. Pokorného.) Soudobí i budoucí badatelé jistě v mnohém opraví a pozmění dnešní představy o prehistorickém vývoji nostratických jazyků. (Něco z toho už naznačil V. Skalička ve své recenzi.⁶) Nicméně s pojmem nostratické velkorodiny už bude vždy nutno počítat. Je zajímavé sledovat — a v budoucnu to uvidíme jistě ještě mnohokrát — jak nová hypotéza nejen mnoho starších otázek pomáhá řešit, ale zároveň už teď řadu nových otázek klade. Zdá se například, že bude třeba předpokládat nějaký neznámý severoeurazijský pramen jistých lexikálních výpůjček do uralského prajazyka, což opět naznačuje možnost a potřebnost dalšího předpokladu: hypotézu existence jistých zaniklých nostratických jazyků a jazykových rodin.

TOWARD RECONSTRUCTION OF NOSTRATIC VOCABULARY AND GRAMMAR

Volume 2 (1976) of V. M. Illič-Svityč's Comparative Dictionary of the Nostratic Languages (being a part of his Tentative Comparison of the Nostratic Languages [Hamito-Semitic, South Caucasian, Indo-European, Uralic, Dravidian, Altaic]) is shorter, and, in some respects, less complete than Volume 1 (1971). Both volumes contain 353 etymological reconstructions on the Nostratic level in all. Table 1 presents numbers of Nostratic lexical items according to their occurrence in two, three, four, five or six Nostratic language families. Mutual ties between the Nostratic families as to the number of common, presumably inherited, lexical elements are shown graphically on p. 37. In Table 2 the Nostratic lexical items occurring in Volumes 1 and 2 of the Dictionary are classified according to 15 lexical semantic categories and 7 groups of formal elements with the same grammatical function. Illič-Svityč's etymological reconstructions of some formal protoelements of the Nostratic grammar and word formation that are preserved in the Indo-European languages (four pronouns, one collective particle, two case affixes, two derivative formatives and one negative particle) are reviewed in concise form. It is important to take into account that the Nostratic Hypothesis not only solves some old problems of the comparative linguistics, but also puts many new questions. It seems necessary, e.g., to check and justify new hypotheses concerning some extinct Nostratic languages and families.

⁶ V. Skalička, *Slovník nostratických jazyků*, *Jazykovědné aktuality* 11, 1974, č. 1, s. 22—24.

